

Literární bádání

České literární vědě šedesátých let dominovala generace žáků Jana Mukařovského a Felixe Vodičky. Většina těchto badatelů dospěla v průběhu padesátých let od zjednodušeně ideologizujícího pojetí literatury a uměleckého vývoje k podstatně hlubším a diferencovanějším náhledům. Politické utužení spojené s kampaní proti revizionismu již celkové směřování literární vědy neovlivnilo; mělo dosah pouze v rovině institucionální a personální. Tažení proti strukturalismu směřovalo zejména proti Ústavu pro českou literaturu ČSAV, který byl vzhledem k organizaci vědeckého života centrem literárněvědných zkoumání. V roce 1962 vyústily množící se výpady ve sloučení této instituce s Katedrou teorie a dějin literatury při Institutu společenských věd a v odvolání Jana Mukařovského z funkce ředitele. Na jeho místo nastoupil Ladislav Štoll, který si jako svého zástupce přivedl dosavadního redaktora kulturní rubriky Rudého práva Jana Petrmichla.

Obecným rysem literární vědy v šedesátých letech byly nejdříve rehabilitace, později pak nové rozvíjení podnětů literárněvědného strukturalismu, který jako metodologie založená na předpokladu možnosti racionálního uchopení literárního díla, jeho analýzy a zařazení do literárního procesu souzněl mladším badatelům s marxismem a naplňoval jejich představu dialektického a historického přístupu.

První oblastí, jež od druhé poloviny padesátých let soustavně navazovala na lingvistiku Pražské školy, byla stylistika, na jejímž poli se profilovali zejména František Daneš, Lubomír Doležel, Miloš Dokulil, Karel Hausenblas, Karel Horálek, později Alexandr Stich a další (např. sborník *Kapitoly z praktické stylistiky*, 1955). Metodologii strukturní analýzy uměleckého stylu rozpracovali zejména Karel Hausenblas a LUBOMÍR DOLEŽEL. Z Doleželovy knihy *O stylu moderní české prózy* (1960) zřetelně vystupovala návaznost na předválečný literárněvědný a lingvistický strukturalismus, jakož i reflexe soudobého směřování oboru v Sovětském svazu (zvláště díla Viktora Vinogradova). Teoreticky zaměřená práce o stylu moderní epiky směřovala k vymezení základního pojmového aparátu. Autor ji založil na rozlišení promluvového pásma vyprávěče a promluvových pásem postav. Tuto diferenci chápal jako základní způsob výstavby epických uměleckých žánrů a na jejich různých modifikacích charakterizoval vybrané narativní způsoby moderní prózy, jež srovnal s „klasickým“

typem. Doleželova kniha byla nejviditelnějším příkladem směřování části české lingvistiky; týž autor se ostatně podílel i na vzniku souboru statí *Knížka o jazyce a stylu soudobé české literatury* (1961), který měl praktické možnosti, postupy a efekty stylové analýzy představit širší čtenářské veřejnosti.

V oblasti literární historie se na přelomu padesátých a šedesátých let postupně prosazovalo zaměření na rozbor konkrétního uměleckého textu, dále sledování proměn autor-ské poetiky i snaha o postižení místa a významu díla v celkovém literárním procesu. Jedním z prvních počínů, jenž naplňoval tyto cíle, byla knižní studie Zdeňka Pešata

J. S. Machar básník (1959), která, podobně jako například portrét J. V. Sládka z pera Milana Jankoviče (*Josef Václav Sládek*, 1963), souvisela s prací na třetím dílu akademických Dějin české literatury (celá řada dílčích, materiálově či problémově zaměřených statí souvisejících s tímto projektem vycházela v časopise Česká literatura). Tradice strukturalistické estetiky byly rovněž oživovány na stránkách specializovaných periodik typu Filosofického časopisu, Estetiky či Umění, kde vycházely studie Olega Suse, Roberta Kalivody, Květoslava Chvatíka, Mojmíra Grygara a Josefa Zumra.

Zdeněk Pešat a Miroslav Červenka

■ Literární historie, lexikografie a textologie

Již v roce 1960, respektive 1961, vyšel druhý a třetí svazek *Dějin české literatury*, jež patřily k hlavním úkolům centrální badatelské instituce. Vůdčí osobností a hlavním autorem druhého dílu tzv. akademických Dějin byl Felix Vodička (na svazku se podíleli též Karel Dvořák, Marie Řepková a Vladimír Štěpánek). „Obrozenský“ svazek, který mapoval literaturu od sedmdesátých let 18. století do padesátých let století následujícího, byl metodologicky nejkonciznější a reprezentoval dobovou představu literárněhistorické syntézy. Metodologicky vycházel ze strukturalismu a z tzv. teorie úkolů, jak ji zformuloval Vodička v knize *Cesty a cíle obrozenské literatury* (1958). Nově pojali autoři strukturu práce; jednotlivá období vždy uvedli textem mapujícím dobový kulturněhistorický kontext, na něj navazovaly části popisující proměny jednotlivých literárních

Felix Vodička
přebírá Řád práce,
17. 4. 1969

druhů a žánrů, tedy vlastní literární proces, a za tyto syntetické výklady připojili monografické kapitoly, věnované osobnostem obecně pokládaným za „klasiky“ české literatury (v druhém dílu to byli Josef Dobrovský, Josef Jungmann, Ján Kollár, F. L. Čelakovský, J. K. Tyl, K. H. Mácha, K. Havlíček Borovský, K. J. Erben, Božena Němcová). Takto pojatá syntéza se snažila spojit přístup historický s interpretačním. Na rozdíl od předchozího dílu se však autoři omezili na literaturu česky psanou, což odůvodnili poukazem na jazykový základ formování novodobého českého národa.

Ideologická perspektiva, jež z druhého dílu vystupovala pouze ojediněle, výrazněji ovlivnila třetí svazek, věnovaný literatuře druhé poloviny 19. století. Zde již byl výklad více vázán na líčení sociálních a politických poměrů a literatura vykládána především jako reakce na ně, respektive jako odraz postupující „krize buržoazní společnosti“. Jádro autorského kolektivu třetího svazku tvořili představitelé mladší badatelské generace, redaktorem a autorem většiny syntetických pasáží byl Miloš Pohorský, vedle něj se výrazně uplatnil zejména Zdeněk Pešat. Práce měla obdobnou strukturu jako předcházející díl a na monografických kapitolách se kromě hlavních autorů podíleli Jiří Brabec, Jaroslava Janáčková, Milan Jankovič a Karel Krejčí.

I po dokončení prvních tří svazků literárněhistorické syntézy dále pokračoval výzkum literatury starších období a 19. století, zaměřený k postihu dílčích

problémů. Známost umělecky a myšlenkově pozoruhodných textů staršího českého písemnictví zprostředkovávaly ediční počiny, z nichž vynikl dvojsvazkový *Výbor z české literatury doby husitské* (I. 1963, II. 1964), připravený pod redakčním vedením Bohuslava Havrána, Josefa Hrabáka a Jiřího Daňhelky a navazující na předchozí Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu. Příkladná edice mapovala rozmanitou tvorbu, která v českých zemích vznikla přibližně od poslední třetiny 14. století do roku 1471, ať již v prostředí husitském, či katolickém. Reprezentativní dílo však přineslo pouze texty psané staročesky a novočeské překlady latinských prací, zatímco německá tvorba vzniklá v českých zemích zůstala zcela stranou. Široké pojetí husitské epochy přitom důsledně respektovalo charakter dobové literatury i kultury a zároveň skrytě polemizovalo se zužováním husitství na revoluční fázi (léta 1419–1437), již vyzdvihovala marxistická historiografie padesátých let. Nedogmatický přístup k literárnímu dědictví a snahy o jeho hlubší a historicky adekvátní hodnocení se výrazně projeví v roce 1965, na který připadlo 550. výročí smrti Jana Husa. Úspěšné vědecké setkání, uspořádané při této příležitosti a navštívené významnými badateli z Východu i Západu, spolupokládalo počátky tradice mezioborových symposií, přerušených až v počátcích normalizace. Badatelská obec využila jubilejního roku k překladu stěžejních textů betlémského kazatele do moderní češtiny (*O církvi, Husova výzbroj do Kostnice*, obojí péčí F. M. Dobiáše a Amedea Molnára), avšak kritické vydávání Husových sebraných spisů (edice *Opera omnia*) postupovalo jen zvolna.

Rychlejší bylo zpřístupňování *Vybraných spisů Jana Amose Komenského*, zahájené v roce 1958, zatímco z plánovaného souborného kritického vydání díla téhož autora (*Opera Omnia*) vyšel první svazek až v roce 1969. Rychlé tempo se podařilo na přelomu padesátých a šedesátých let udržet ve vydávání tradiční řady *Památky staré literatury české*, v jejímž rámci byla na základě dohodnutých a respektovaných edičních pravidel publikována důležitá díla literatury předhusitské, husitské a předbělohorské doby (Alexandreida, 1963; Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy, 1962; Dvě legendy doby Karlovy, 1959; Veršované skladby doby husitské, 1963; Petr Chelčický: Drobné spisy, 1966; Veršované skladby Neuberského sborníku, 1960; Frantové a grobiáni, 1959; Zrcadlo rozděleného království, 1963). Vedle zkušených starších editorů (Václav Vážný, Antonín Škarka, Josef Hrabák) se stále výrazněji uplatňovali i příslušníci střední a mladší generace (Jiří Daňhelka, Eduard Petřů, Milan Kopecký, František Svejkský, Emil Pražák, Jaroslav Kolár a Zdeňka Tichá).

I v šedesátých letech pokračovaly dlouhodobé soupisové práce, evidující rozsáhlý materiál české středověké a raněnovověké produkce. Stěžejní projekt, *Soupis pramenů k dějinám staršího českého písemnictví*, zahájený v roce 1954, však postupem času narušily osobní rozdíly. Nicméně jeho databáze byla tehdy i později mnohokrát využita, například k sestavení *Soupisu pramenů*

k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského (1965), který připravili FRANTIŠEK MICHÁLEK BARTOŠ a PAVEL SPUNAR. K poznání české humanistické literatury se nepostradatelnou publikací stala *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě* (redigovaná Josefem Hejnicem a Janem Martínkem), jejíž první svazek vyšel v roce 1966.

Typickým rysem vlastních badatelských aktivit v šedesátých letech byla snaha o pokrytí starší české literatury v celém jejím časovém rozsahu, tedy od doby velkomoravské až po polovinu 18. století, bez zjevného preferování jednotlivých období a témat, příznačného pro předchozí desetiletí. Pozornosti se těšila literatura psaná česky, staroslověnsky i latinsky, zatímco německé písemnictví nadále neleželo v ohnisku zájmu, ač některé vědecké výsledky, zvláště práce PAVLA TROSTA, dosáhly evropské úrovně. Nepřehlédnutelným rysem bylo též užití rozličných vědeckých metod, včetně uplatnění strukturalistického přístupu, i snahy o důsledné propojování literárněhistorického, literárněteoretického a textologického zřetele.

V polovině šedesátých let se v podstatě uzavřela rozsáhlá editorská a vědecká činnost JOSEFA VAŠICI, který se soustavně věnoval baroknímu a staroslověnskému písemnictví. Poslední jeho velkou prací byla komentovaná edice *Literární památky epochy velkomoravské 863–885* (1966), uvedená rozsáhlou studií, v níž přehledně shrnul výsledky svých celoživotních výzkumů. Do badatelsky mimořádně plodného období vstupoval OLDŘICH KRÁLÍK, jehož zájem se od problematiky 19. století přesouval k řešení nedostatečně objasněných počátků literatury v raněstředověkém českém státě. Systematicky se zabýval především Kosmovou kronikou a datací i filiací václavsko-ludmilských a svatovojtěšských legend; využíval metody filologické kritiky a vycházel z teze, že autor nedokáže mluvit jinak než řečí své doby. Názor, že většina nejstarších legend vznikla v souvislosti s působením pražského biskupa Vojtěcha a jeho učeného okruhu na samém konci 10. století, prezentoval v řadě knih (*K počátkům literatury v přemyslovských Čechách*, 1960; *Šest legend hledá autora*, 1966; *Slavnickovské interludium*, 1966; *V příšeří české protohistorie. Kus metodologie a polemiky*, 1969) i v důležité edici (*Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, 1969). Všechny tyto práce vyvolaly četné polemické reakce zejména mezi historiky (Zdeněk Fiala, František Graus, Dušan Třeštík), avšak jejich inspirativní přínos byl nepochybný, neboť opětovně otevřely dlouhotrvající diskusi, v níž se následně potvrdila pravost legendy tzv. Kristiána a která pomohla osvětlit kořeny české kultury.

JOSEF HRABÁK, vůdčí osobnost výzkumu české literatury vrcholného a pozdního středověku, se po dokončení velkých úkolů spíše zaměřil na práci organizační a ediční. Výsledky vlastního bádání představil v souboru pojednání, která vznikla převážně v souvislosti s přípravou prvního svazku tzv. akademických Dějin a v nichž se soustředil především na problematiku zobrazování skutečnosti a otázky genologické i versologické (*Ze starší české literatury*, 1964).

V průběhu šedesátých let dozrály výrazné vědecké osobnosti mladší generace, která se pokoušela překonat striktní marxistické pojetí, v němž byla středověká a raněnovověká literatura interpretována a hodnocena v příliš těsném sepětí se společenskými poměry. Rozrušit toto schéma se tito vědci snažili různými způsoby, například příklonem k scientismu, patrnému zvláště v pracích olomouckého badatele EDUARDA PETRŮ, jenž se pokoušel zkoumaný materiál zpracovávat pomocí kvantifikačních metod (*Vývoj českého exempla v době předhusitské*, 1966); jejich využití se věnoval též v obecné rovině (skripta *Exaktní metody v literárněvědné práci*, 1968). Příslušníci pražského vědeckého centra navazovali více na podněty strukturalismu, jak je patrné zvláště v pracích FRANTIŠKA SVEJKOVSKÉHO, jenž spojoval detailní strukturální analýzu se širokým komparativním a vývojovým zřetelem (*Z dějin českého dramatu. Latinské a latinskočeské hry tří Marií*, 1966), a Jaroslava Kolára, zkoumajícího především literaturu 16. věku (*Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení*, 1960). Oba také rozpracovali strukturalistické pojmy „aktualizace“ a „konkretizace“, s jejichž pomocí vysvětlovali proměňující se funkce i životnost textů staršího českého písemnictví. V součinnosti s Emilem Pražákem se Kolár podílel též na redataci řady památek, původně kladených do období revolučního husitství, ve skutečnosti však sepsaných v období poděbradském a jagellonském. K upřesnění datace a určení autorství některých textů výrazně přispěl v sérii studií právě EMIL PRAŽÁK dešifrováním několika akrostichů, vypovídajících zároveň o složité významové struktuře známých i méně známých básnických skladeb 14. a 15. století. Původním Pražákovým badatelským polem ovšem byla problematika českého humanismu, zvláště jeho počátků (monografie *Řehoř Hrubý z Jelení*, 1964).

Do stejného období směřovaly zprvu badatelské zájmy ZDEŇKY TICHÉ, která se od studia díla Hynka z Poděbrad organicky dostala k otázkám versologickým (*Staročeské básně 14. a 15. století složené bezrozměrným veršem*, 1969). Tichá se poté orientovala na výzkum české barokní literatury, obdobně jako brněnský badatel MILAN KOPECKÝ, jenž se v první fázi své vědecké dráhy zabýval profilovými osobnostmi českého humanismu, Mikulášem Konáčem z Hodiškova a Danielem Adamem z Veleslavína, jejichž činnost zasadil do širšího kulturního rámce raněnovověké Evropy.

Obrat k baroku, tématu donedávna politicky téměř ostrakizovanému, souzněl s opouštěním dogmatického marxismu a přehodnocováním českého kulturního vývoje. Relativně příznivá atmosféra poloviny šedesátých let umožnila nejen návrat k opomíjeným, avšak důležitým tématům, úzce svázaným s duchovním přínosem křesťanství a působením katolické církve, ale také otevřenější vědeckou diskusi, do níž se pozvolna zapojovali i badatelé katolické orientace, včetně osob propuštěných z komunistických žalářů (např. Zdeněk Kalista). Skutečnou událostí byla konference o barokní kultuře, uspořádaná v květnu 1967 v Brně. Ačkoli byla pojata v souladu se soudobými trendy inter-

disciplinárně, hlavní slovo na ní připadlo literárním vědcům, kteří setkání zorganizovali. Sborník referátů (*O barokní kultuře*, 1968) uvedl Josef Hrabák příznačnými slovy: „Bádání o literárním baroku bylo v naší vědě málem po dvě decennia podvazováno zúženým chápáním literární kultury a nemohlo se plněji rozvinout, pokud se v barokní literatuře viděla jen tvorba sloužící šíření pobělohorského temna.“ Hrabák sice vyzval k „diskusi bez pověr a iluzí, bez předsudků a bez konfesionálních brýlí,“ účastníci konference se však přece jen takticky zaštitili zjevem J. A. Komenského, jehož interpretovali jako velkého barokního autora.

K vůdčím osobnostem oživeného výzkumu českého literárního baroka tehdy nesporně náležel ANTONÍN ŠKARKA nejen jako znalec a editor prací J. A. Komenského, ale také jako zasvěcený vykladač básníka Fridricha Bridela (monografie *Fridrich Bridel nový a neznámý*, 1969) a Adama Michny z Otradovic, jehož dílo vydal, ovšem ve Spolkové republice Německo (*Das dichterische Werk*, Mnichov 1968). K evropským souřadnicím barokní literatury a kultury se vyslovoval také VÁCLAV ČERNÝ, ať svými studii o Calderonovi a uspořádáním objevného výboru barokní poezie (*Kéž hoří popel můj*, 1967), či souborem již dříve publikovaných statí (*Studie ze starší světové literatury*, 1969). Pro atmosféru pražského baroka a historické kořeny jeho pověsti projevil citlivé pochopení KAREL KREJČÍ na stránkách knihy *Praha legend a skutečnosti* (1967), směřující k žánru literatury faktu.

Obrozenskému období české literatury se z mladších vědců soustavně věnovali MOJMÍR OTRUBA a MIROSLAV KAČER, které sblížoval i zájem o obecně teoretické problémy literární vědy. Společně se zabývali dílem J. K. Tyla, ježmuž věnovali obsáhlou práci *Tvůrčí cesta Josefa Kajetána Tyla* (1961). Kniha reprezentovala dobovou představu monografického portrétu vycházejícího ze strukturalismu a z tzv. teorie úkolů. Podrobný, faktograficky hutný výklad byl koncipován chronologicky, otevíraly jej pasáže věnované obecně kulturní a historické situaci a biografickým reáliím Tylova života. Na ně navazovaly ústřední části, představované obsahově ideovým a formálním rozбором Tylových próz, respektive dramát, a zejména sledování vývojových proměn díla. Otruba se v dalších letech věnoval nejdříve dílu Boženy Němcové (*Božena Němcová*, 1962; přeprac. 1964), významně se podílel na kolektivní práci shrnující dosavadní bádání o podvržených Rukopisech (mezioborový sborník *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*, 1969) a – stejně jako Felix Vodička – vyjádřil kritické stanovisko ke *Knížce o Babičce* (1963), v níž Václav Černý prezentoval Boženu Němcovou jako romantický typ.

Problémově koncipované práce a monografické knižní studie navazovaly i na třetí díl tzv. akademických Dějin, jehož závěry doplňovaly a postupně též podstatně revidovaly. Obraz české poezie tohoto období zpřesnil speciálně zaměřeným versologickým průzkumem MIROSLAV ČERVENKA (*Český volný verš devadesátých let*, 1963), počátky moderní české poezie pak odlišně ve srovnání

s Dějinami pojednal Jiří Brabec v práci *Poezie na předělu doby* (1964). V ní vyložil a do kontextu poezie přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století objeveně začlenil dílo Jana Nerudy, Svatopluka Čecha a zejména Jaroslava Vrchlického, když ukázal, že i tito „starší“ autoři se vyrovnávali se společenskou a kulturní krizí, v jejímž kontextu byla obvykle vykládána až moderna devadesátých let. Na Brabcův výklad navazovala ve výkladu o literární kritice téhož období Ludmila Lantová (studie *Hledání hodnot*, 1969). Nový pohled na vývoj prozaických žánrů představovala kniha Jaroslavy Janáčkové *Český román sklonku 19. století* (1967). Autorka založila práci na reflexi vztahu člověka a světa, když se jí proměňující se aktivita lidského subjektu stala jedním z kritérií pro novou periodizaci proměn žánru.

Ve studiích Jiřího Brabce a Jaroslavy Janáčkové o počátcích moderní české literatury ještě přetrvával přílišný akcent na soudobé společenské poměry a jejich vliv na literární proces, příznačný pro ně byl i zájem o jedno z klíčových témat české poválečné kultury – vztah individua a společnosti. Inspirační byl v jejich knihách především důraz, který kladli na důsledně historický přístup, k němuž se programově hlásili, a soustavný zájem o dobovou recepci umělecké beletrie. V jejich pracích zřetelně vystupoval vliv Felixe Vodičky, na jehož metodologické podněty navazovali a dále je rozvíjeli.

Právě Felix Vodička vydal v roce 1969 obsáhlý soubor *Struktura vývoje*, v němž shrnul některé ze svých studií publikovaných v letech 1941–67. Výbor ukazoval systematickosti jeho literárněhistorické práce, vynikající tematickou sevřeností a výjimečnou svou kontinuitou. Část publikovaných statí také ozřejmila, že autorův badatelský typ, zdánlivě vzdálený aktuálnímu kulturnímu dění, dokázal reflektovat soudobé problémy a zasahovat do probíhajících debat. Pro Vodičkův přístup však nebyl příznačný polemický akcent, ale soustředění k podstatě probíhajících diskusí, jejichž jádro se snažil pojmenovat v teoretické i historické rovině. Tento aktuální rozměr měla již v padesátých letech například studie o Nerudově realismu, později pak zejména stati o problematice modernosti, respektive o kategorii kontinuity (→ s. 143, odd. *Počátky uvolnění*).

Felix Vodička, Jan Mukařovský
a Roman Jakobson

Vedle autorů knižních prací o literatuře a literárních dějinách 19. století se v šedesátých letech profilovala řada dalších autorů, kteří sledovanému období věnovali svůj odborný zájem a přispívali ke stále diferencovanějšímu pohledu na toto období (mj. Jaromír Loužil, Marie Řepková, Miloš Pohorský, Dušan Jeřábek, Vladimír Štěpánek a další).

Vůči dominující strukturalistické metodologii se vymezovala kniha ALEŠE HAMANA *Neruda prozaik* (1968), jež byla v kontextu české literární historie výjimečná svým otevřeným přihlášením k metodologickým podnětům fenomenologické klasifikace a charakteristiky literárních druhů (Káta Hamburgerová) a distancí k údajně „umrtvujícím“ pojetí díla jako „faktu pevně fixovaného v historické struktuře své doby“. Polemický osten směřoval zejména vůči důslednému historismu aplikovanému v pracích Vodičkových žáků (to potvrdila i Hamanova polemická reakce na Brabcovu Poezii na předělu doby, publikovaná v *Tváři* 1964, č. 9–10). Haman sice vycházel ze strukturního rozboru, ten mu však byl pouze prostředkem k hlavnímu cíli, rekonstrukci esenciálního prožitku tvůrčího subjektu, jenž prostupuje jednotlivými vrstvami uměleckého díla a odhaluje jeho smysl.

V průběhu šedesátých let vznikala také čtvrtý svazek akademických *Dějin české literatury*, které měly zmapovat literaturu od počátku 20. století do roku 1945, a proto se značná pozornost výzkumu soustředila k literatuře tohoto období. Vznikaly četné knižní studie zaměřené na její počátky: práce Evy Strohsové (*Zrození moderny*, 1965), Miroslava Červenky (*Symboly, písně, mýty*, 1966) či Františka Buriánka (*Generace buřičů*, 1968), vycházely monografické studie o významných autorech, edice jejich díla a probíhaly debaty o metodologii syntetického zpracování literárních dějin. Soustavné bylo rovněž zaměření literární historie na meziválečnou avantgardu, jež souznělo s obecným zájmem české kultury o její programy a tvorbu (například v roce 1967 vydaná antologie *Poetismus*, kterou sestavili Zdeněk Pešat s Květoslavem Chvatíkem). Část čtvrtého dílu *Dějin* sice byla průběžně publikována v odborném tisku v podobě přípravných studií (statí Přemysla Blažíčka, Jiřího Brabce, Miroslava Červenky, Jiřího Opelíka, Zdeňka Pešata či Evy Strohsové), dílo však již nebylo vydáno.

Oblastí, jež byla v šedesátých letech postavena na nové základy, byla literární lexikografie. V Ústavu pro českou literaturu ČSAV vznikl pod vedením RUDOLFA HAVLA a JIŘÍHO OPELÍKA *Slovník českých spisovatelů* (1964). Rozsáhlý autorský tým v této příručce propojoval metody literární historie i teorie a využíval dat systematicky organizovaných prací bibliografických (v této oblasti soustavně působil JAROSLAV KUNC, na jehož *Českou literární bibliografii 1945–1963* navazovaly bibliografické ročenky literární vědy sestavované v Ústavu pro českou literaturu). Literárněhistorické kritérium autoři uplatnili již při sestavování hesláře; podmínkou pro zařazení do příručky byla podnětnost, s níž daná osobnost (případně i dílo neznámého autora) zasáhla do vývoje českého písemnictví. Hesla měla ustálenou strukturu, skládala se z části biografické a základní

literárněvědné charakteristiky díla, na něž navazovala pasáž bibliografická, zahrnující podstatná díla autorovy vlastní produkce a ve výběru i základní literaturu sekundární. Ačkoli byl slovník částečně znehodnocen politickými hledisky (autoři, kteří po roce 1948 emigrovali či byli v padesátých letech věznění, v něm často chyběli, hesla jiných se časově omezovala na období před emigrací), přece jen se v něm objevila řada donedávna tabuizovaných, ne-li přímo kriminalizovaných tvůrců.

Novým směrem se v šedesátých letech rozvíjela textologie, jež měla do té doby charakter pomocné disciplíny, zaměřené na praktické problémy vydávání textů (systematizaci pravidel vydávání textů shrnula příručka *Editor a text. Úvod do praktické textologie*, 1971, již redigovali Rudolf Havel a Břetislav Štorek). Význam textologie rostl zejména v souvislosti se zaměřením literární vědy na analýzu konkrétního díla a jeho genezi (například práce Oldřicha Králíka o Bezručových Slezských písních, respektive pojednání Miroslava Červenky o variantách Halasovy poezie ve sborníku *Struktura a smysl literárního díla*, 1966). V roce 1965 se v Praze uskutečnilo zasedání Mezinárodní komitétu slavistů, na němž byla hlavní pozornost věnována problematice pojmu „kanonický text“. Většina přednášejících (mj. Dmitrij Lichačev, Zbigniew Goliński, Mikuláš Bakoš, Felix Vodička, Miroslav Červenka, Břetislav Štorek, Oldřich Králík, Jaroslav Kolár, František Svejkovský) se shodla, že pro textologickou práci je nezbytné vycházet ze studia literárněhistorického a teoretického a uplatňovat při hledání „základního textu“ estetická kritéria. Obecně sdíleným přesvědčením byl rovněž názor, že textologie poskytuje centrálním oblastem literární vědy cenný materiál a podněty.

■ Nová vlna literárněvědného strukturalismu

Jestliže byla pro první polovinu šedesátých let příznačná snaha o rehabilitaci strukturalismu, pak v druhé polovině desetiletí již lze hovořit o jeho nové fázi. V ní byly starší podněty dále rozvíjeny, a to jednak v návaznosti na fenomenologické chápání uměleckého díla a jeho smyslu, jednak v souvislostech sémiotických teorií a soudobého směřování humanitních věd k exaktnosti. Tendence k scientismu se projevovala snahou o kvantifikaci zjištěných závěrů (zejména v rámci versologických výzkumů, rozvíjených v pracích Miroslava Červenky, Jiřího Levého, Josefa Hrabáka či Květy Sgallové) a o modelaci zjištěných závěrů, případně grafické znázornění hypotéz. V těchto postupech se odráželo jak podstatné zaměření domácí strukturalistické tradice, tak soudobé směřování literární vědy ve světě. České prostředí reflektovalo jednak podněty kybernetiky, teorie informace, Benseho statistické estetiky i generativní gramatiky a dále práce z okruhu tzv. Tartuské školy, zejména Jurije Lotmana. Osobností soustavně mapující aktuální tendence literárněvědného bádání byl Jiří

Levý, který uspořádal a kontextovou studií doprovodil informačně zaměřený soubor přehledů *Západní literární věda a estetika* (1966). Právě v Levého teoreticko-metodologických úvahách, ovlivněných anglosaským prostředím, byly soustavně tematizovány problémy dalšího směřování literární vědy (posmrtně vydaný soubor textů *Bude literární věda exaktní vědou?*, 1971).

Manifestačním počinem, symbolizujícím dominantní metodologickou orientaci české literární vědy druhé půlky šedesátých let, byl sborník *Struktura a smysl literárního díla* (1966), který sestavili Mukařovského žáci k jeho 75. narozeninám. Soubor studií měl demonstrovat prosazování strukturalismu ve všech oblastech literární vědy. V první části redaktori (Milan Jankovič, Zdeněk Pešat, Felix Vodička) soustředili studie věnované teoretickým aspektům Mukařovského estetiky. Byl v nich reflektován vztah strukturalismu k marxistické filozofii a estetice třicátých let (Robert Kalivoda) a k vývoji české meziválečné avantgardy (Květoslav Chvatík). Dále pak byly počátky strukturalismu konfrontovány s paralelně se formující americkou „novou kritikou“ (Jiří Levý) a objevila se i úvaha o dalším možném vývoji vzhledem k dobově aktuálnímu směřování humanitních věd k scientismu (Lubomír Doležel). V závěru „teoretického“ bloku pak Felix Vodička zhodnotil Mukařovského přínos k strukturálně orientované analýze literárního procesu. Na teoretické příspěvky navazovala část „praktická“, v níž autoři aplikovali metody strukturní analýzy na vlastní umělecká díla a literární proces. Společným rysem sborníku byla názornost, s níž byla demonstrována mnohostrannost zvolené metody a přetrvávající podnětnost Mukařovského teorií (příspěvky Zdenka Pešata, Evy Strohsové, Jiřího Opelíka, Miroslava Kačera, Miroslava Červenky, Radko Pytlíka a Milana Jankoviče).

Pro většinu představitelů nové generace strukturalistických teoretiků měl zásadní význam již zmíněný Mukařovského soubor *Studie z estetiky* (1966), zejména pak jeho studie z přelomu třicátých a čtyřicátých let (např. Záměrnost a nezáměrnost v umění, Individuum a umělecký vývoj, Místo estetické funkce mezi ostatními). Jako hlavní výstup společného směřování hodlali Mukařovského žáci předložit soubor studií *Kapitoly z teorie literárního díla*, na němž se pod vedením Mojžíra Grygara spolupodíleli Miroslav Červenka, Milan Jankovič, Jiří Levý a Petr Rákos. Z plánované publikace se setkaly se zvláště velkým ohlasem zejména studie Jankovičova a Červenkova, věnované obecným problémům ontologie uměleckého díla, respektive jeho různým významovým rovinám a jejich hierarchizaci. Ve studii MILANA JANKOVIČE *Dílo jako dění smyslu*, z níž byla část publikována časopisecky (Česká literatura 1965, č. 4; Orientace 1967, č. 6) a která jako celek knižně vyšla až v roce 1992, se pražský strukturalismus dostal do patrně nejinspirativnějšího kontaktu s fenomenologickým tázáním po podstatě uměleckého díla. Studii prostupovala polemika s marxistickým chápáním umění, zejména v Lukácsově a Kosíkově pojetí, tím se však její přínos nevyčerpával. Autor vyšel z kantovské představy díla zbaveného

účelu, nesoucího si svůj smysl samo v sobě. Umělecké dílo v jeho pojetí zakládá skutečnost, jež má procesuální povahu, je tedy skutečností významově se dějící. Pro postižení významové dynamiky smyslu se Jankovičovi jevil aktuální Mukařovského pojem sémantické gesto, který podle něj má dvojí platnost – „jednak jako významová intence navenek obráceného smyslu básnického díla, jednak jako konstitutivní prvek jeho vnitřní výstavby“. Zvláštní akcent teoretik kladl na procesualnost významového sjednocení, význam je zde vázán na akci jeho vytváření. V zamyšlení nad možnými postupy postižení smyslu uměleckého literárního díla se Jankovič skepticky stavěl k možnostem obsahové estetiky i k scientistním metodám, jež podle něj požadavku exaktnosti obětovaly významotvorné dění. Bližší mu bylo směřování soudobého francouzského strukturalismu zosobněného prací Rolanda Barthese *Kritika a pravda* (Česká literatura 1968, č. 1); jemu však vyčítal rezignaci na systematickou analýzu toho, jak se smysl v literárním díle děje, jak je v díle utvářen a pořádan. Právě v této oblasti viděl přetrvávající aktuálnost strukturalistické analýzy díla.

V tomto momentě na Jankovičovo pojednání navázal MIROSLAV ČERVENKA prací příznačně nazvanou *Významová výstavba literárního díla* (části vyšly čas. *Orientace* 1967, č. 5, *Česká literatura* 1968, č. 1, *Orientace* 1969, č. 1; knižně německy Mnichov 1978; česky samizdat 1989, knižně 1992). S Jankovičem Červenku spojoval důraz na vnitřní dynamiku výstavby díla, chápanou jako zdrojová oblast estetické hodnoty. Věnoval se tedy „materiálové“ rovině ontologie. Jeho pojednání vycházelo z podnětů teorie informace, sémiotiky a komunikační lingvistiky, s jejichž pojmovými aparáty Červenka pracoval. Literární dílo, chápané s odkazem na Mukařovského jako znak a soubor významů, vnímal jako specifický typ promluvy, jejíž význam je možné v rámci jedné z konkretizací analyzovat. Inovativní v rámci Pražské školy byla trojstupňová klasifikace znaku, inspirovaná Ch. S. Peircem. Za významový svorník sjednocující významovou výstavbu díla označil Červenka osobnost, již chápal v rámci Peircovy typologie jako znak indexiálního typu.

Teoretické směřování české literární vědy šedesátých let se na počátku následující dekády stalo cílem ideologicky založené kritiky, jejímž výsledkem byla rozsáhlá personální čistka. Příznačnou skutečností bylo, že oba profilující kolektivní projekty šedesátých let, čtvrtý svazek *Dějiny české literatury* a *Kapitoly z teorie literárního díla*, již vyjít nemohly.